

## FÖRORD

Rapporten ”Arbetsvillkor inom hemtjänsten – En systemkritik” är tänkt att användas som ett diskussionsmaterial för främst den grupp inom Kommunalarbetareförbundet i Eskilstuna som består av hemtjänstarbetare som vill arbeta tillsammans med oss inom FAiE i en forskningscirkel. Vår tanke är också att det ska vara en rapport som bidrar till en systemkritisk diskussion för de många som drabbats av försämrade arbets- och livsvillkor under en rad av år. Det handlar om försämrade villkor när det gäller makt och inflytande, arbetsinnehåll, försämrade lönevillkor och försvagade möjligheter att arbeta fackligt och fackliga organisationer som har försvagats.

Idén med rapporten är att den ska stärka underifrånperspektivet och utveckla idéer, förslag och krav om bättre system som stärker hemtjänstarbetarnas arbetsvillkor. System som ställer krav uppåt i organisationen att ge möjligheter och resurser för de som arbetar direkt med brukaren. Det handlar samtidigt om att stärka den fackliga solidariteten.

Systemkritiken ska också kopplas till en samhällskritik. Vi talar om den nyliberala eran. Försämringarna på arbetsplatsen hänger också samman med förändringar i samhället. Starka ekonomiska maktgrupper har kämpat medvetet för att åstadkomma sämre arbetsvillkor, ökade klyftor i samhället och försämrade fackliga och demokratiska villkor.

Januari 2016

Hans Östensson

Ordförande

Föreningen Arbetarhistoria i Eskilstuna

## INLEDNING

Denna rapport är den fjärde FAiE-rapporten och den första rapporten i serien ”Den nyliberala epoken”. Vi kommer att beskriva vad rapportserien kommer att handla om och vad denna rapport kommer att handla om. För att börja med det sistnämnda så handlar rapporten om arbetsförhållanden inom den kommunala hemtjänsten i Slagsta i Eskilstuna. Vi har följt upp en artikel i Kommunalarbetaren där Kia Staflin och .....medverkade. De kritiserade det som vi vill vi människor och mänsklig kontakt ses som ett hinder i arbetet av de som har skapat systemet och av de som administrerar detsamma. Genom samarbete med Kommunals ordförande i Eskilstuna Magnus Eriksson, följde vi upp artikeln med en djupintervju dit vi bjöd in Kia Staflin och hennes kollega samt Kristina Olsson som idag är 88 år gammal och som tidigare hade arbetat inom hemtjänsten i Skogstorp under 1970- och 1980-talet. Ambition var att göra en arbetarhistorisk studie utifrån en kvalitativ modell. Vi lyckades med vår ambition även om observatörerna blev väldigt nyfikna och engagerade vilket gjorde att diskussionen drog ut på tiden och inspelningen därmed blev lång och tog sin tid att skriva av. Kia Staflin och Kristina Olsson fick därefter ta del av det avskrivna materialet och därefter har detta bearbetats, problematiserats och förkortats till föreliggande rapport.

Vi har utgått från Annette Thörnquists vetenskapliga rapport Mångfaldens marknad och arbetets villkor – Om följder av kundval (LOV) i hemtjänsten. Rapporten har utgått från de anställdas villkor och de kommuner som Annette Thörnquist har studerat har varit Uppsala, Linköping och Örebro. Uppsala och Linköping har tillämpat LOV.

Vi har även inspirerats av Martin Westins artikel i antologin ”Ett dussin russin” där han skriver om sin utvärdering av arbetet med LHU (Lärande för Hållbar Utveckling) i Malmö stad. Martin Westin beskriver styrsystemet New Public Management (NPM) som han beskriver som problematiskt ur demokratiperspektiv. Han presenterar även en förklaringsmodell om vad NPM bygger på där grunden är den neoklassiska ekonomiska modellen och byggklossarna blir en

uppstyckad och splittrad organisationsmodell utifrån ett renodlat ekonomistyrningssystem som är marknadsorienterad. Den alternativa modell som Martin Westin presenterar som "bortom NPM" har en grund inom organisationssociologin där byggklossarna består av nätverks- och samverkansmodeller.  
(SPARC och Runö Utvecklingscentrum 2015)

I vår utgångspunkt tar vi ställning mot exploateringen av den arbetande människan som görs inom ramen för inhumana ledningsfilosofier med strukturellt stöd av en ojämlik och odemokratisk fördelning av makt och rikedomar.

New Public Management med sin grund inom Neoklassisk ekonomisk teori är helt enkelt en del av den nyliberala epoken. En epok som tog sin teoretiska början i Sverige genom sammansmältningen av Milton Friedmans ekonomiska teori och kapitalets strategi för att bryta den socialdemokratiska hegemonin efter att Socialdemokraterna fått egen majoritet i riksdagsvalet 1968. Ett viktigt resultat av blev att Milton Fridman fick ta emot Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap år 1976. Ett pris som felaktigt har kallats för Nobelpris i Ekonomi.

En mer materialistisk grund är det som går under begreppet Nixon in China då USAs dåvarande president Rickard Nixon besökte China 1972. Besöket beskrevs som en politisk islossning men det var i lika hög grad en ekonomisk islossning där tidigare kolonialistiska strategier handlade om tillgång till råvaror och naturtillgångar. I den moderna nyliberala formen handlade det helt enkelt om att skapa industriella frizoner. Tillgång till billig arbetskraft och tillgång till olja och oljeinkomster har varit en viktig grund för den nyliberala epok som vi som lever idag har upplevt. Andra nyliberala epoker var Manchesterliberalismen och epoken i USA mellan 1880 till sekelskiftet år 1900.

Vår nyliberala epok har också kännetecknats av ekonomiska och sociala chockterapi. Exempel på detta har varit det som kom till följd av militärkuppen i Chile där marknaden och kapitalet fick fritt

spelrum och progressiva politiska krafter samt fackligt aktiva avrättades, försvann spårlöst eller flydde till länder som Sverige.

Andra exempel på chockterapi var det som kom i efterföljd av kuppen i dåvarande Sovjetunionen och Himmelska fridens torg i Peking.

(Klein Naomi 2007)

Själva gick vi i Sverige igenom detta i samband med 1990-talets finanskris. Då skrevs det ekonomiska programmet av en av Milton Friedmans lärjungar, nämligen Assa Lindbäck.

Rapporten visar på en grupp av många som hamnat i en maktsituation av underordning, försämrat arbetsinnehåll, stress och ökade fysiska och psykiska arbetsmiljöproblem. Samtidigt har möjligheten att få tid till fackligt engagemang kring problemställningarna försämrats. Vi vet också att Arbetsmiljöverket, under en rad av år, drabbades av neddragningar av resurser för arbete ute på arbetsplatserna. Till råga på allt så lades Arbetsmiljöinstitutet ner 2006. De fackliga organisationerna, dess medlemmar och tidigare medlemmar drabbades av försämringar i form av ökade avgifter till a-kassesystemet i samband med att arbetslinjen genomfördes. Följden blev att många lämnade de fackliga organisationerna och a-kassesystemet på grund av för höga kostnader. Ersättningarna till de arbetslösa försämrades och Arbetsförmedlingens kontrollfunktion stod i fokus. Möjligheten till arbetsmarknadsutbildningar försvann och FAS 3 infördes där deltagarna inte skulle ha det för bra med målsättningen att de då skulle söka flera arbeten. Skuldbördan lades på den arbetslöse för massarbetslösheten istället för att samhället tog på sig ansvaret för att skapa arbeten och utbildningsmöjligheter. Forskaren och analytikern Malin Junestav har beskrivit den borgerliga alliansregeringens arbetslinje som något som kan jämföras med AK-arbetena på 1910- och 1920-talen som var en socialkonservativ arbetslinje.

(Junestav Malin ur FAiE-rapport nr 3)

Samtidigt finns det grupper på arbetsmarknaden som berikats av arbetslinjens skattesänkningar vilket kan jämföras med hemtjänstarbetarnas arbets- och livsvillkor.

Vårt arbete med att åstadkomma en arbetarhistorisk samhällskritik av den nyliberala epoken ur ett nationellt och globalt perspektiv, kommer att genomföras parallellt med systemkritiskt arbete av det slag som vår arbetarhistoriska studie av hemtjänsten i Slagsta i Eskilstuna utgör. Vår ambition är också att gå vidare från en kvalitativ studie i form av en djupintervju till en demokratisk kunskaps- och förändringsprocess i form av en forskningscirkel där vi forskar tillsammans med dem det berör. Vi vill också genomföra ett seminarium där hemtjänstarbetarna kan medverka utifrån sin roll i forskningscirkeln vid sidan av intressanta forskare.

Vår hypotes är att lönearbete, med förändrade maktrelationer, kan bli både meningsfullt och hälsofrämjande. Därför utgår vi från att människans frigörelse också kräver en demokratisk process för arbetets emancipation. Det handlar om att utveckla arbetets innehåll och förändra maktstrukturer. Men det handlar även om att ifrågasätta ensidiga produktionsinriktade prognoser om teknikutvecklingen. Vi måste även i vår tid diskutera frågan om datorer, robotar och arbetsplatser på människornas villkor.

Vi lever samtidigt i en tid då arbetet kommer på undantag. I den offentliga bilden som dagligen förmedlas tycks arbetet inte längre vara av betydelse, att vi är frånskilda från dess existens. Hela denna frånskiljandeprocess skapar ett främlingskap till arbetet och dess betydelse i dagens samhälle. För arbetarrörelsen ser vi att våra arbetarhistoriska studier inom ramen för en samhällskritik av den nyliberala epoken, har ett stort värde för att arbetarrörelsen ska få en större möjlighet att finna sin roll i samhällsdebatten. Detta genom att klassperspektivet och arbetslivets villkor får en nödvändig historisk betydelse. Under den nyliberala eran har arbetet, klassperspektivet och politikens roll fått en alienerad och underordnad betydelse.

Den arbetarhistoriska analysen ligger även till grund för FAiE Arbetarteater och vår ambition att skapa progressiv arbetarteater utifrån vårt arbetarhistoriska arbete. Arbetsvillkoren inom hemtjänsten i Eskilstuna är ett högst prioriterat och intressant projekt inom FAiE. Även här kan personalen inom hemtjänsten finna nya uttrycksformer vilket också kan bli en god facklig erfarenhet för Kommunals i Eskilstuna.

Göran Hammer

Verksamhets- och forskningsledare

Föreningen Arbetarhistoria i Eskilstuna

## HEMTJÄNSTEN OCH NYLIBERALISMEN

När vi gjorde vår intervju med hemtjänsten så var det just en fråga som var i fokus, hur nyliberala idéer i form av New Public Management, NMP har påverkat hemtjänsten de senaste decennierna.

De två som vi intervjuade hade väldigt olika erfarenheter från hemtjänsten. Stina åttioåttio år jobbade inom hemtjänsten under några år i slutet på sjuttio- och början på åttiotalet. Kia har jobbat inom hemtjänsten sedan 2008, förutom en sommar i mitten på åttiotalet när hon jobbade som hemsamarit.

När man hör Stina berätta om sin arbetsdag så finns det några detaljer som är intressanta. Hon jobbade i Skogstorp där hon också bodde, så hon hade god lokalkännedom. Arbetsuppgifterna var främst städning och matlagning. Det var inte så många som var i behov av hjälp med personlig hygien – vilket är väldigt många som är i behov av nuförtiden – så det var mest praktiska göromål inom hemtjänsten på den tiden. En annan sak var tiden hos varje brukare, man får intryck av att det fanns mer tid och att man inte var så hårt styrda uppifrån. Stina säger ändå att man började dra in på saker som matlagning och bakning och att det började bli stressigare.

Kia som var rätt ny på arbetsmarknaden när hon en sommar jobbade som hemsamarit, tycker ändå att jobbet då, på mitten av åttiotalet, var mycket lugnare. Det fanns mer tid för varje brukare, man hann prata medan man lagade mat och överhuvudtaget var det inte lika stressigt som nu. Kia gör en reflektion hur det är nu ”egentligen så innebär det bara att vi ska ta papper och nycklar och ut och jobba”. Man har ingen tid inlagd för att journalföra och bara tio minuters samling innan man ska ut och jobba. Då ska man ha i åtanke att hemtjänsten i Eskilstuna inte är konkurrensutsatt genom LOV (lagen om valfrihet). Man påverkas tydligen fast man inte har LOV:en.

Stina berättar vidare om erfarenheterna under 1970- och 1980-talen. Man samlades en halvtimme på morgonen innan man gick ut till

brukarna, men hon säger att den tiden var obetald. Det var alltså på eget bevåg man tog den här tiden bara för att man hade ett behov av att samlas och prata igenom dagens arbete och fördela arbetsuppgifterna. Det säger en del om hur man såg på sitt arbete då. Kia säger att man kanske inte skulle göra så idag, men svävar sen på målet. Det skulle kunna finnas folk som ställer upp på att ta av sin fritid för att få tid för en morgonsamling. Hon säger dock att man gör mycket mer än man ska göra inom sin schemalagda arbetstid, eftersom det trots allt är människor man jobbar med.

Om man läser mellan raderna så förstår man att mycket extra arbete görs på "ledig tid". Raster tas inte ut, lunchen äts på en stressad kvart, man börjar komma tidigare på morgonen bara för att hinna med. Det smyger sig på en känsla av att man inte räcker till och för att hinna med naggar man på raster och luncher. Tid för personalmöten, planering och fackligt arbete blir också lidande.

Kia är både vice gruppledare och fackligt ombud så hon har lite fler arbetsuppgifter än andra vårdbiträden. All tid som är inlagd i schemat är brukartid, administrativa sysslor får man ta i mån av tid. När det inte finns arbetstid för dokumentation är det ytterligare en stressfaktor.

En annan källa till ökad stress är teknikstrul. Planeringen sker genom ett dataprogram där man lägger in "fasta besök" det vill säga tiden hos brukaren. Problemet är att det här inte fungerar i praktiken bara i teorin. Meningen var att nittio procent skulle planeras in i det här systemet - bara tio procent skulle vara manuell planering. Eftersom det inte fungerar eller i varje fall inte fungerar tillfredsställande så får man planera allting manuellt. Det här att hela tiden få hitta på informella lösningar på en rad problem i arbetet är ju en form av självexploatering.

Annette Thörnquist skriver i sin rapport "Mångfaldens marknad och arbetets villkor. Om följder av kundval (LOV) i hemtjänsten" – om just självexploatering. "Informella strategier som tillämpas i det tysta i arbetet kan betraktas som en form av självexploatering, vilket i detta sammanhang betyder att de anställda pressar sig själva utöver de



formella arbetsorganisatoriska, ekonomiska och avtalsmässiga ramarna”. Att arbetet styrs uppifrån och att man dessutom är detaljstyrd är ytterligare en stressfaktor. När vi frågar om när arbetet fungerar som bäst, så är det tydliga svaret att det är när man får styra arbetet själv efter den behov som finns. Som det är nu så är allt detaljstyrt in i minsta minut, vilket betyder att det egentligen inte finns plats för eget tänkande eller agerande när det gäller arbetets upplägg. Ett exempel på detaljstyrningen gäller städningen, där har man nittio minuter oavsett storlek på lägenheterna. Det är ju inte så svårt att förstå att det kan skilja i tidsåtgång när det gäller att städa en etta mot en tretrumslägenhet. I och med att allt är planerat i detalj och att i stort sett varje minut är inplanerad, så finns det heller inga marginaler för oförutsedda händelser. Inte ens i den bästa av världar kommer allt att gå som planerat. Men när det gäller hemtjänst som organiseras på detta sätt så ”måste” allt fungera efter den detaljstyrda planläggningen, annars fungerar inte verksamheten.

Kia som även jobbar som gruppleddare berättar om den stress hon känner på morgonen. Det finns bara tio minuter för att planera dagens arbete. Plocka fram nycklar, gå in i datasystemet, kolla almanackan, läsa journaler och ha en genomgång med personalen, allt det här ska hinnas med på tio minuter. Man har begärt en halvtimme men fått nobben. Tid för att journalföra finns inte heller inlagt i systemet utan sker ofta på övertid. Ett problem är att vissa inte skriver upp övertid utan jobbar gratis på sin fritid av hänsyn till brukarna.

Allmänt verkar det finnas en känsla av otillräcklighet. Man styr inte sitt eget arbete, någon annan högt uppe gör det. Man kämpar med för dålig bemanning, brist på vikarier, brist på tid för att hinna med administrativt och fackligt arbete, teknikstrul och frustration över ”osynliga” chefer.

Man kan verkligen fråga sig om den modell man jobbar efter är så effektiv både ur ett ekonomiskt och framförallt mänskligt perspektiv. Det finns exempel på andra arbetssätt. I Sundsvall till exempel inledde man ett pilotprojekt 2012 inom hemtjänsten inom Skönsmons hemtjänstområde. I korta drag går det ut på att man vill förbättra

kvaliteten på omsorgen, förbättra arbetsmiljön och även få en bättre ekonomi. Man jobbar i vårdlag med tio medarbetare. Varje vårdlag består av fem till sex mindre grupper som är schemalagda att arbeta tillsammans inom ett geografiskt område. Varje brukare har två kontaktpersoner som är väl insatta i brukarens situation och behov.

Tydligt har det här försöket slagit väl ut eftersom man har infört det i hela Sundsvall. Jag vill inte dra några slutsatser av det projektet, mera visa på att det finns andra sätt att jobba på inom hemtjänsten.

Tomas Karlsson

Föreningen Arbetarhistoria i Eskilstuna